

3. Press och partipolitik

Som framgått av avhandlingens frågeställningar kommer det politiska samverkansprojektet i Fyrstadskretsen att analyseras i ljuset av inte bara den direkta politiska kontexten på riks- och regionnivå, utan också av den massmediala situationen. Av denna anledning kommer detta kapitel att belysa tidningspressens struktur och utveckling i den skånska regionen, och i någon mån också i de övriga svenska storstadsområdena. Särskilt intresse riktas naturligen mot relationerna mellan å ena sidan tidningspressens ägarstrukturer och politisk-ideologiska inriktningar, å andra sidan de politiska partierna. Kapitlets allmänna utgångspunkt är att tidningar, radio och tv under det senaste dryga seklet har blivit en del av människornas vardag. Därmed har massmedierna också kommit att få en allt större betydelse för opinionsbildningen i samhället. I dag läser över 80 procent av den vuxna befolkningen i vårt land en daglig tidning. Ungefär lika många hör dagligen på radio eller ser på tv.¹ Redan under 1960-talet fick press och radio konkurrens av tv-mediet i valrörelserna, vilket bara verkade öka medborgarnas politiska intresse. Samtidigt blev det allt viktigare att ledande politiker lärde sig hantera det nya bildmediet och bli ”tv-mässiga”.

Den svenska tidningspressen hade en kraftig expansionsperiod från mitten av 1800-talet fram till 1920-talet. De nya tidningarna växte fram parallellt med nya politiska partier, såsom Socialdemokratiska partiet, grundat 1889, och det första landsomfattande högerpartiet, tillkommet 1904, och fick ofta en partipolitisk anknytning. Även dessförinnan fanns emellertid tidningar med anknytning till riksdagspartier. Under 1800-talet var det huvudsakligen konservativa och liberala tidningar som startades, men runt sekelskiftet etablerades också ett tjugotal socialdemokratiska tidningar. I de senare var de kommersiella avsikterna underordnade syftet att förse den framväxande arbetarklassen med nyheter och kommentarer. Den starkare partianknytningen och den köpsvagate läsekretsen innebar att de socialdemokratiska tidningarna blev mindre attraktiva för annonsörer.²

Tidningspressen i Fyrstadskretsen

I Malmö hade tre tidningar, som har intresse i detta sammanhang, grundats på 1800-talet, nämligen Sydsvenska Dagbladet Snällposten, Skånska Dagbladet och Arbetet. Det ursprungligen liberala Sydsvenska Dagbladet hade startat 1870 och senare införlivat Snällposten, som hade börjat utges redan

TIDNINGSMAKT OCH POLITISKA ORGANISATIONER

1848. Sedan sekelskiftet hade tidningsfamiljen Wahlgren varit huvudägare. Som nämnts tidigare var Christer Wahlgren verkställande direktör 1937–1967 i tidningskoncernen och chefredaktör för Sydsvenskan 1946–1967. Även om det var jämnare i Malmö mellan de största tidningarna än i de två andra storstadsområdena, drog även här den starkaste ifrån medtävlarna. Sydsvenska Dagbladet ökade sin upplaga på 54.100 exemplar 1945 till 81.800 år 1958 och Arbetets motsvarande upplagesiffror var 34.700 och 53.100 exemplar. Skånska Dagbladet minskade däremot under samma tid sin upplaga från 49.400 till 42.100 ex. Arbetet passerade i upplaga Skånska Dagbladet 1953, men SDS höll avståndet i både totalupplaga och hushållstäckning till Arbetet trots den procentuella ökningen i upplaga.

Över hälften av alla hushåll i Malmö och Lund var 1958 prenumeranter på Sydsvenskan, medan Arbetets siffra låg på 35 procent. På annonsmarknaden dominerade Sydsvenskan ännu mer och redan 1945 hade tidningen hälften av denna. Volymen ökade i fortsättningen framför allt på Skånska Dagbladets bekostnad. Eftersom Sydsvenskan odiskutabelt var ledande på annonsmarknaden, kunde med tidningens stora annonsintäkter även skapas en markant överlägsenhet på den redaktionella och tekniska sidan. Men tidningen hade ytterligare konkurrensfördelar. Den var den enda morgontidningen och var därför först med de stora nyheterna och fram till 1945, då Arbetet blev sjudagarstidning, var den dessutom den enda söndagstidningen. På måndagarna ökade sportsidorna lösnummerförsäljningen.

Genom en utmärkt inrikes- och utrikesbevakning och en kultursida med kvalitet blev Sydsvenskan inte endast en tidning för Malmö och Lund utan även något av en rikstidning för södra Sverige. Förutom alla uppdrag inom Sydsvenskan som huvudägare, chefredaktör, verkställande direktör och styrelseordförande, var Christer Wahlgren som tidigare sagts även tidvis politiskt engagerad som ledamot av stadsfullmäktige, drätselkammare och högerns partistyrrelse 1958–1964 samt ordförande för Malmöhögern 1949–1957. Det var också under hans ledning som det nya tidningshuset vid Segevång uppfördes och Sydsvenskans kvällstidning Kvällsposten kom till.³ Kvällsposten startades 1948 som söndagstidning och utgavs från 1950 som Sydsvenskans sjudagars kvällstidning. Som sådan ökade den kraftigt sin upplaga och blev Sydsveriges dominerande kvällstidning med en upplaga som 1975 var större än Sydsvenskans.⁴

Skånska Dagbladet startade 1888 med målsättningen att nå nya läsare genom populärt innehåll och lågt pris. Marknadsföringen lyckades och tidningens upplaga ökade snabbt, men under slutet av 1930-talet fick Sydsvenskan större totalupplaga än Skånska Dagbladet, som under tiden hade köpts upp av Jordbrukarnas Riksförbund. Skånska Dagbladet, som hade haft liberal framtoning, blev nu ett organ för Bondeförbundet och bonderörelsen med en mera konservativ inriktning. Prenumeranterna minskade

PRESS OCH PARTIPOLITIK

nästan till hälften i Malmö och Lund bara mellan åren 1945 och 1958 och tidningen fick allt mer landsbygdskaraktär.⁵ Lars Braw blev chefredaktör 1961 och Gösta Håkansson ledde tidningen under åren 1964–1973.

Arbetet, en av socialdemokraternas äldsta tidningar, grundades 1887 som ett ”organ för klassmedveten arbetarrörelse”. Under mellankrigstiden hade tidningen sin största spridning i malmöområdet, eftersom det vid denna tid fanns socialdemokratiska tidningar i de andra skånska städerna.⁶ Men efter hand blev Arbetet en skånetidning efter att ha övertagit abonnenter från många nerlagda socialdemokratiska tidningar, och efter att ha förbättrat bevakningen på de gamla utgivningsorterna ökade upplagan.

Efter nedläggningen 1966 av Ny Tid, ersatt med Arbetets västsvenska edition, och 1965 Nyheterna i Helsingborg, f d Skånska Social-Demokraten, ökade totalupplagan till över 100.000 exemplar. Tidningen var då nästan lika stor som Sydsvenskans totalupplaga. Sydsvenskan ökade däremot starkt, medan Arbetets upplaga stagnerade. Sydsvenskan dominerade helt Malmö-Lundregionen, både när det gällde prenumeranter och annonsörer. Arbetet och Aftonbladet var nu socialdemokraternas ledande tidningar.⁷ Gösta Netzén blev Arbetets chefredaktör 1944 och efterträddes av Frans Nilsson, 1960–1980.

I Lund gavs Lunds Dagblad ut åren 1897–1960 först som konservativ och från 1938 som folkpartistisk tidning. Lunds Veckoblad fungerade som efterföljare 1961–1970. Malmöpressen kompletterade i övrigt lundabornas behov av tidningar.

Även Helsingborg var intressant som tidningsstad i Fyrstadskretsen. Några av de tidningar som haft betydelse i detta sammanhang var konservativa Helsingborgs Dagblad från 1884 (f d Helsingborgs-Posten, grundad 1824, och Helsingborgs Tidning från 1867) och den liberala Öresunds-Posten från 1847. Helsingborgs Dagblad kom i tidningsfamiljen Sommelius ägo under 1920-talet. Malte Sommelius hade varit styrelseordförande i tidningsbolaget 1908–1922 och sonen Ove Sommelius var chefredaktör för tidningen 1924–1974 och dessutom VD från 1926. Helsingborgs Dagblad behöll sin konservativa prägel och under 1930- och 1940-talen hade tidningen nära samband med och blev organ för Medborgareförbundet som bildades i april 1933 genom utbrytning ur det lokala högerpartiet och ansågs som protyskt.

Medborgareförbundet, högern och folkpartiet bildade inför 1934 års val en kartell, och genom en sådan teknisk valsamverkan kunde Medborgareförbundet som ett litet parti hävda sig bättre. I Medborgareförbundet spelade tidningens ägare och chefredaktör, Ove Sommelius, en ledande roll. Medborgareförbundet i Helsingborg hade vissa kontakter med Sveriges Nationella Förbund, men det var inte formellt anslutet till Nationella Förbundet. Vid mitten av 1930-talet sökte Medborgareförbundet anslutning,

TIDNINGSMAKT OCH POLITISKA ORGANISATIONER

men ansökan fullföljdes inte. Däremot framförde Medborgareförbundet och Helsingborgs Dagblad under denna tid åsikter som kunde uppfattas som Nationella Förbundets.⁸

Chefredaktörens politiska inställning och tidningens linje kunde kanske inte alltid uppfattas som identiska. Sommelius var själv angelägen att efter kriget framhålla att han inte haft några nazistsympatier, trots att hans tidning under båda världskriegen haft tyskvänlig framtoning. Inom tidningen fanns vissa motsättningar mellan ledarsidan och chefredaktören. Roland Rasmusson var till 1943, då han lämnade HD, en ganska självständig politisk skribent på ledarsidan. Framför allt hans krönikor överskred dock då och då gränsen mellan tyskvänlig inställning och en sådan med fascistiska åsikter.

Då Ove Sommelius på grund av sjukdom från hösten 1939 till vårsidan 1941 tvingats lämna den direkta ledningen av Helsingborgs Dagblad, hade HD en ledande artikel hösten 1940 i anledning av andrakammarvalet. Ledaren "Sveriges frihet och ära" var författad av Roland Rasmusson och utgjorde ett angrepp på de i valet segrande socialdemokraterna som enligt ledarskribenten inte begrep att anpassa sig till den politiska nyordningen i Europa.⁹ Formuleringarna i Rasmussons artikel var snarlika Sveriges Nationella Förbunds åsikter. Ove Sommelius reagerade kraftigt redan den 6 oktober på HD-ledarens innehåll i ett långt brev till redaktionssekreteraren och påpekade bl a för Roland Rasmusson att HD inte alls var "något organ för SNF utan en fristående tidning, för vars politiska kurs riktlinjerna uppdragas av mig. Och R. vet mycket väl, att jag i många avseenden ställer mig både skeptisk och avvisande till en hel del överdrifter i de nationellas politik, i all synnerhet på de punkter, där man tenderar att gå fram för en nästan slavisk dyrkan av nationalsocialismen och anslutning till det tyska livsrummet."¹⁰ Motståndarpresen, främst Skånska Social-Demokraten, anklagade ofta både Medborgareförbundet och HD "för nazism och för att företräda en fascistisk ideologi". Ansågs Ove Sommelius, Helsingborgs Dagblad och Medborgareförbundet företräda ett slags fascistisk ideologi?

Göran Rystad, som efter forskningar i HD:s arkiv skrivit om HD och Medborgareförbundet, konstaterar att "HD kan inte sägas ha företrätt en fascistisk ideologi, även om överensstämmelser inte saknas. Tidningen var starkt protysk, antikommunistisk och nationell, men även med hänsyn tagen till vissa formuleringar i Rasmussons yviga krönikor, kan inte anklagelserna för nazism eller fascism anses tillräckligt underbyggda för att kunna gälla som en karakteristik av tidningens allmänna hållning." Rune Moberg, som vid denna tid var medarbetare på HD, betonade att Sommelius inte var "hitleranhängare i själ och hjärta" och förbjöd Rasmusson att "rikta sitt etter mot judarna"¹¹ I detta sammanhang är Helsingborgs Dagblad under krigsåren av intresse, främst därför att tidningen ledde Medborgareförbundet i

PRESS OCH PARTIPOLITIK

Helsingborg på liknande sätt som SDS-koncernen sökte ta befäl över samlingsrörelsen under 1960-talet.

Öresunds-Posten övertogs 1855 av Fredrik Borg och som chefredaktör drev han tidningen i samma liberala anda som företrädaren. Han var dessutom kommunalpolitiker och riksdagsman. När han dog blev hustrun tidningens ägare och senare även ansvarig utgivare. 1930 köptes tidningen och införlivades med Nordvästra Skånes tidningar, NST. Engelholms Tidning och Landskrona-Posten kom också att tillhöra samma tidningskoncern genom köp 1927 respektive 1952.¹² Först 1907 fick arbetarrörelsen sin tidning genom Skånska Social-Demokraten, som godkändes av den socialdemokratiska partikongressen som partiorgan, men den fick som många andra av arbetarrörelsens tidningar kämpa hårt för sin överlevnad. 1954 lades Nyheterna till tidningsnamnet och några år senare ströks namnet Skånska Social-Demokraten. Tidningen gick upp i Arbetet 1965.¹³

Stockholm och Göteborg

Inför den politiska utvecklingen i Fyrstadskretsen under 60-talet kan det vara lämpligt att även kortfattat presentera tidningssituationen i de två andra storstadsområdena. Social-Demokraten / Morgon-Tidningen, grundad 1885, ägdes av socialdemokraterna och var regeringsorgan med stort inflytande på den politiska utvecklingen ända till 1958, då den ersattes av Stockholms-Tidningen som Torsten Kreuger 1956 sålt tillsammans med Aftonbladet till Landsorganisationen. LO kunde inte rädda Stockholms-Tidningen utan lade ner den 1966 av ekonomiska skäl. Då även Ny Tid i Göteborg lagts ned av samma skäl, hade socialdemokraterna förutom Arbetet i Malmö kvar i storstadsregionerna endast Aftonbladet.¹⁴

Dagens Nyheter, grundad 1864, ägdes sedan 1924 främst av familjen Bonnier. Tidningen blev under Herbert Tingstens chefredaktörstid (1946–1960) det ledande opinionsorganet. Denna ställning har tidningen behållit. Den liberala tidningen ökade kraftigt sin upplaga och blev landets största tidning. Trots ytterligare upplageökning passerades Dagens Nyheter 1958 av kvällstidningen Expressen i samma tidningskoncern. Som nyhets-, opinions- och annonsorgan behöll DN dock sin ledande ställning inom stockholmspressen. På grund av stora ekonomiska resurser genom ökad tillströmning av annonsörer och prenumeranter kunde tidningen få goda medarbetare och efter hand bygga upp ett utvidgat nät med redaktioner och korrespondenter både inrikes och utrikes.¹⁵ Som Sverigs största morgontidning ökade Dagens Nyheter under 1960-talet ytterligare sin upplaga och hade därigenom stora påverkansmöjligheter både politiskt och kulturellt.¹⁶

Svenska Dagbladet, som grundats 1884, blev stiftelseägd 1940 med tid-

TIDNINGSMAKT OCH POLITISKA ORGANISATIONER

ningsmannen och högerpolitikern Ivar Andersson som chefredaktör och VD. Dessutom var han riksdagsman och medlem av högerens partistyreelse. Svenska Dagbladet uppfattades som högerens huvudorgan och hade högerriksdagsmannen Allan Hernelius som chefredaktör åren 1955–1969.¹⁷ Både DN och Svenska Dagbladet kom att få betydelse för borgerlig samverkan.

I Göteborg fanns Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning, grundad 1832, Göteborgs-Posten och Ny Tid. Den socialdemokratiska Ny Tid vände sig till arbetarklassen men hade trots detta ingen större läsekrets och som redan nämnts tvingades LO lägga ner tidningen 1966. Handelstidningen (GHT) var länge det ledande annonsorganet i Göteborg och hade stark ekonomi och stor upplaga, men den var inte speciellt folklig. Harry Hjärne, andreredaktör på den krisdrabbade Göteborgs-Posten, insåg att det fanns möjlighet att ge den breda allmänheten en annorlunda tidning. Med några medarbetare köpte han Göteborgs-Posten och gjorde denna tidning mera folklig, både språkligt och innehållsmässigt. GP lyckades inte endast passera Handelstidningen i upplaga utan även bli en av landets största tidningar. Hjärne var chefredaktör för GP 1926–1969.¹⁸ Dessa båda liberala tidningar gav under 1960-talet visst stöd åt borgerlig trepartisamverkan i Göteborg.

Partipolitisering av pressen

Modern presshistorisk forskning har kunnat visa hur pressens utveckling sedan sekelskiftet på olika sätt flätats samman med förändringen i partipolitik och läsekrets. Den rikspolitiska utvecklingen kring sekelskiftet gick relativt snabbt mot partibildningar. Parallellt med det partipolitiska genombrottet växte det fram en medveten politisk press i landet. Tidningarna tog en klarare partipolitisk ställning än tidigare. Det skedde med andra ord en ”partipolitisering” av pressen, men partipress var inte något entydigt begrepp. Bindningen mellan parti och press kunde vara mer eller mindre lös, vilket i sin tur berodde på det ekonomiska förhållandet mellan parti och tidningsföretag, partipolitiskt innehåll i tidningen och läsekretsens politiska inställning. Ägarförhållandena var dock avgörande.

De från partierna självständiga tidningarna var i allmänhet privatägda, och det fungerade oftast på det sättet att den på orten äldsta tidningen lästes redan av de etablerade och politiskt mera konservativa i samhället. Dessa tidningar kämpade tillsammans med sina läsare för en konservativ lösning av dåtidens unions- och försvarsfrågor. De senare startade privata pressföretagen blev politiskt mera liberala och tog upp kampen för utvidgad rösträtt och liknande frågor. Det gemensamma för dessa tidningar var, att de utsatte sig för konkurrens på marknaden liksom andra företag och många var ekonomiskt helt obundna av politiska partier. Ägarna själva bestämde tidning-

PRESS OCH PARTIPOLITIK

ens politiska ställningstaganden och därigenom även det parti som åsiktsmässigt borde stödjas.

Startandet av de politiska arbetar- och bonderörelsernas tidningar bestämdes däremot av partiorganisationerna. Dessa tidningar fick därigenom en mindre självständig ställning.¹⁹ De borgerliga partierna verkade ha större möjligheter än det socialdemokratiska partiet att få redan existerande tidningar att hjälpa till med den politiska åsiktsbildningen. Det socialdemokratiska partiet tvingades därför starta egna tidningar för att kunna framföra det socialistiska budskapet. För att klara finansieringen satsade partimedlemmar, fackliga och politiska organisationer på utgivningsorten andelar i andelsföreningar. På detta sätt skaffade man fram ett grundkapital. Även om dessa tidningsföretag senare blev aktiebolag, släppte den politiska och fackliga arbetarrörelsen inte greppet. Detta nära samband mellan press och parti resulterade i att funktionärer, lokala politiker och riksdagsmän ofta fanns i tidningarnas styrelser som chefredaktörer eller i andra ledande befattningar. För att förbilliga produktionen av de socialdemokratiska tidningarna samordnades inköp av papper och annat material. Denna ekonomiska samordning koncentrerades senare i Arbetarpressens Förlags AB 1937, efter 1968 i A-pressens Förlags AB, vilken organisation skötte framför allt den ekonomiska samordningen mellan tidningarna och ägdes gemensamt av det socialdemokratiska partiet och Landsorganisationen.²⁰

Att de borgerliga partierna inte hade samma inställning till förhållandet mellan parti och press som arbetarrörelsen, märktes tydligt när Torsten Kreuger 1956 sålde de båda folkpartistiska tidningarna Stockholms-Tidningen och Aftonbladet till LO. Det var meningen att dessa nyhetsorgan trots köparnas ideologi skulle uppfattas som politiskt neutrala. Men redan 1962 och 1963 hade dessa tidningar en politisk profil och började att beteckna sig som socialdemokratiska. Landsorganisationen verkade ha svårt att driva partipolitiskt obundna tidningar.²¹

Ägaren bestämmer tidningens politiska linje

Genom att de dominerande borgerliga tidningarna i stort sett var privatägda hade dessa inte samma bundenhet till något politiskt parti som den socialistiska pressen. Det var ändå ägarna som bestämde den allmänna politiska inriktningen, Bonniers i Dagens Nyheter och Expressen, familjen Hjärne i Göteborgs-Posten, familjen Sommelius i Helsingborgs Dagblad och familjen Wahlgren i SDS-koncernens tidningar, Sydsvenskan och Kvällsposten. Ca hälften av tidningsföretagen fungerade på detta sätt i motsats till den partiägda pressen, där partiledningarna i egenskap av ägare bestämde den politiska linjen. En socialdemokratisk partiägd tidning skulle aldrig kunna tänkas framföra negativa synpunkter mot det egna partiets politik, i synner-

TIDNINGSMAKT OCH POLITISKA ORGANISATIONER

het inte mitt under en valrörelse, som konservativa SDS-koncernen gjorde mot högerpartiet 1964.

Denna kritik från SDS' tidningsledning utgjorde samtidigt ett konkret exempel på att det var tidningsägarna som bestämde det politiska engagemanget och de politiska partierna fick acceptera.²² Familjen Sommelius och Helsingborgs Dagblad företer en tidig och intressant parallell till familjen Wahlgren och SDS-koncernen på 1960-talet. En tidnings ägare bestämmer alltså tidningens allmänna politiska linje och dessa anställer och avsätter chefredaktörer. Under kontraktstiden har ägarna begränsade möjligheter att påverka tidningens ställningstagande i synnerhet i enskilda frågor.²³ Det ligger därför i ägarnas eget intresse att vid varje anställningstillfälle utse den chefredaktör som ägarna har anledning att ha förtroende för. Den mest uppmärksammade konflikten mellan ägare och chefredaktör var den som uppstod under sommaren 1958 mellan Dagens Nyheters dåvarande chefredaktör Herbert Tingsten och tidningens ägarfamilj Bonnier, företrädd av Tor Bonnier, tidningens styrelseordförande.

Tingsten och därmed tidningen hade reagerat mot folkpartiets ställningstagande i den aktuella pensionsfrågan. Tingsten gick så långt att han förordade ett närmande till regeringens linje. Detta resulterade ytterligare i att chefredaktören ansåg Dagens Nyheter inte kunna uppmana väljarna, som vid tidigare valtillfällen, att rösta på folkpartiet i höstens kommunalval. Ägarna reagerade och försökte få Tingsten att ändra inställning. Men då Herbert Tingsten fortfarande vägrade, uppmanade Tor Bonnier honom att antingen utfärda en rekommendation att rösta på folkpartiet i höstens val eller avgå som chefredaktör.

Tingsten sade återigen nej och behöll sin uppfattning och position både före och efter kommunalvalet och ända tills tjänstepensionsfrågan var avgjord under våren 1959. Relationerna blev naturligtvis inte de bästa mellan ägarfamiljen och chefredaktören.²⁴ Tingsten fann sin ställning i tidningen obehaglig, ibland olidlig. Han säger i sina memoarer att Tor Bonnier många år tidigare vid en annan tvist skrivit att "en chefredaktör, oberoende av alla principer, måste känna sig ha svårt att stanna, om styrelsen var kritisk eller fientlig". Tingsten ansåg sig nu uppleva detta dilemma.²⁵ Redan den dag Tingsten satte sig i chefredaktörsstolen på DN insåg han att det var mot hans natur att i principiella frågor påverkas av ägarmakten. Enligt hans uppfattning hade han som chefredaktör fått i uppdrag av ägarna att bestämma tidningens hållning. Ägarfamiljen Bonnier delade inte denna inställning.

Tor Bonnier hade redan 1949 i en festskrift till Marcus Wallenberg deklarerat att ägaren hade begränsade möjligheter att ingripa i tidningens dagliga skötsel, men ägaren hade ändå det övergripande ansvaret för tidningens hållning. Så länge ägarna inte hade åsiktsmässigt allvarliga invändningar mot tidningens skötsel fanns fortfarande ett visst ömsesidigt förtroende,

PRESS OCH PARTIPOLITIK

men vid en djupgående konflikt som 1958 blev resultatet att ägarna inte förnyade kontraktet. Då blev det uppenbart för alla att ägarsidan hade det slutliga avgörandet.²⁶

Tor Bonnier och chefredaktören kom under våren 1959 överens om att Tingssten skulle lämna chefredaktörsfunktionen på Dagens Nyheter ca ett år före kontraktstidens utgång. Efter att ha fått ett nytt kontrakt för fortsatt medarbetarskap med alla tidigare förmåner till 1964, avgick Herbert Tingssten som chefredaktör den 1 januari 1960.²⁷

De flesta dagstidningar i landet var under 1960-talet fortfarande ”partitidningar”, ur den synpunkten att de på ledarsidan framförde ett visst partis åsikter i aktuella frågor. Detta gällde även privatägda tidningar, men partifärgen var ännu mer påtaglig på ledarsidorna i de pressorgan som ägdes eller genom ekonomiska bidrag backades upp av parti eller organisation. Detta var mera påtagligt i socialdemokratisk press än i motsvarande konservativa och liberala pressorgan, i vilka nyhetsbevakningen dominerade.

Frans Nilsson, chefredaktör för Arbetet, svarade 1964 på en direkt fråga om tidningens förhållande till partiet på följande sätt: ”Jag vet inte om det finns någon annan A-presstidning, som av tradition är fastare knuten till arbetarrörelsen än just Arbetet. Den var det under Axel Danielssons dagar, och den är det alltjämt, 76 år senare.” Gunnar Fredriksson, chefredaktör på det socialdemokratiska Aftonbladet, underströk 1966 i en ledare på samma sätt ”att tidningen företräder den socialdemokratiska ideologin och arbetarrörelsens intressen.”²⁸

Massmedial påverkan contra personlig

Från 1960-talet märktes det dock en viss ”avpartipolitisering”, även av den socialdemokratiska pressen, och tidningar som tidigare varit lydiga redskap i partiets tjänst hade blivit mera självständiga och de informerande, nyhetsbevakande och granskande uppgifterna hade blivit viktigast även för dessa tidningar. För att kunna överleva måste alla dagliga tidningar ha nyhetsförmedling som sin viktigaste uppgift. Opinionsorgan förekom inte på samma sätt som tidigare bland de dagliga tidningarna, men pressen hade ändå stora möjligheter att påverka väljarna, även om tidningarnas direkta inflytande ansågs ganska begränsat. Enligt Torbjörn Vallinder valde läsaren nämligen oftast omedvetet sina artiklar selektivt vid tidningsläsningen och letade i allmänhet endast upp det material som passade in i den egna politiska ideologin. Han påverkades därigenom endast av det material han själv önskade, men åsikterna kunde förstärkas om tidningens uppfattning överensstämde med den egna. Personlig påverkan ansågs däremot betydligt överlägsen den direkta påverkan av massmedia. Därför kan sådana opinionsledare få stora påverkansmöjligheter. Opinionsledare är personer som själv-

TIDNINGSMAKT OCH POLITISKA ORGANISATIONER

mant försöker påverka andra, frågas ofta till råds och ofta intar ledande ställning inom grupper och organisationer. Politiska opinionsledare följer i stor utsträckning med i massmedierna, framför allt i pressen, och personligen påverkar sin omgivning. Pressens indirekta påverkansmöjligheter kan därför få större betydelse än de direkta. Pressens direkt politiska inflytande i förhållande till opinionsledarnas möjligheter är svårt att få en uppfattning om.²⁹

Tidningsmän hade möjligheten att även i känsliga sammanhang utan offentliggörande framföra sina åsikter till politiska ledare. Torbjörn Vallinder lyfter fram ett exempel. Chefredaktören för den liberala Eskilstuna-Kuriren uppfattade under våren 1959 som stor risk att folkpartiet skulle sluta upp på högerens sida för att få pensionsbeslutet upprivet. Detta uppskattades inte av chefredaktören, utan denne meddelade folkpartiledaren i ultimativ form att ingen liberal tidning skulle stödja honom, om högerens linje accepterades av folkpartiet. Allan Hernelius har också påpekat att Svenska Dagbladets ledarredaktion måste ibland bedriva sitt arbete bakom kulisserna genom att under hand säga till högerledningen vad som egentligen skulle ha sagts i spalterna. Om en chefredaktör inte skulle få den reaktion som han förväntat sig, har han alltid möjligheten att på ledarsidan ge offentlighet åt sina synpunkter. Denna extra påtryckningsmöjlighet är naturligtvis den aktuella politikern helt medveten om.³⁰ Tidningsmän har fortfarande många synliga och osynliga möjligheter att påverka politiken och politikererna. Som ett aktuellt exempel i detta sammanhang är SDS-koncernens stöd till Medborgerlig Samling under 1964 års valrörelse i Fyrstadskretsen. Utöver tidningarna Sydsvenska Dagbladets och Kvällspostens journalistiska insatser gavs ekonomisk och teknisk hjälp av olika slag.

Dagspressens största ägargrupper

Under 60- och 70-talen stod de tio största tidningsföretagen för ca 60 procent av den samlade upplagan av dagspressen. Bonnierkoncernen var störst med 21,5 procent genom sina tidningar Dagens Nyheter och Expressen med en sammanlagd upplaga på 1.034.000 exemplar. Hjärnegruppen i Göteborg med Göteborgs-Posten och Göteborgs-Tidningen hade 8,1 procent av dagspressupplagan och Wahlgrengruppen med Sydsvenskan och Kvällsposten 4,9 procent (SOU 1975). Hjärne- och Wahlgrenfamiljerna hade kombinerat ägandet av tidningen med chefredaktörsskapet och hade därmed möjlighet till dagligt inflytande på tidningsinnehållet. Bonniers hade däremot inte lagt sig i den dagliga utformningen av sina tidningar utan låtit chefredaktörer utanför ägarfamiljen sköta den delen.³¹ När socialdemokraterna kände sig tvingade att skapa en egen press, berodde det på att de önskade på ledarplats att framföra sin politik liksom den borgerliga pressen gjorde i sin.

PRESS OCH PARTIPOLITIK

Men de önskade dessutom ändra hela tidningsinnehållet, göra en annorlunda tidning, som inte liknade den borgerliga pressens alster. Även på nyhetsplats skulle man genom innehållet kunna se att tidningen var socialdemokratisk.

Tidningsekonomi

Ekonomi är ett problem för många tidningar och den är orsak till både koncentration av utbudet och nedläggningar. Man kan nämligen inte se en tidning endast som en journalistisk produkt utan den måste också uppfattas som ett företag. Intäkterna kommer från försäljning av abonnemang, lösnúmerexemplar och framför allt från försäljning av annonsutrymmen. Morgontidningarnas annonsintäkter rör sig om ca 60 procent, ibland ända upp till 75 procent av en tidnings sammanlagda intäkter. Kvällstidningarnas annonsintäkter är procentuellt betydligt lägre.³²

Personalkostnaderna utgör cirka femtio procent av tidningsbranschens kostnader. Papperskostnaderna utgör cirka tio procent och distributionskostnaderna tjugo procent. Under 60-talet hade man begrepp som förstavidning på en ort. Denna tidning hade störst upplaga på platsen och upplagan var oftast uppåtgående. En tidning med mindre antal prenumeranter och därigenom mindre intressant för annonsörer uppfattades som andratidning. När andratidningar på grund av dålig ekonomi lades ned, som den socialdemokratiska Ny Tid i Göteborg 1963, reagerade statsmakterna. För att det politiska budskapet i fortsättningen inte skulle bli för ensidigt, infördes statliga bidrag och stöd av olika slag för att förhindra nedläggning av alltför många andratidningar.³³ Då annonserna fick allt större betydelse för en tidnings ekonomi, kom upplagans storlek att betyda mindre. Annonsererna blev i stället allt mera intresserade av hur många hushåll på en ort som läste en tidning. När en tidning fanns i femtio procent av hushållen, uppfattades den som en högtäckningstidning och var därmed intressant för annonsörer.³⁴ Begreppen heltäckningstidning och lågtäckningstidning ersatte därför i viss mån de tidigare begreppen förstavidning och andratidning.

Sammanfattning

Från slutet av 1800-talet hade de svenska tidningarna utvecklats till instrument för politisk opinionsbildning. De redan existerande tidningarna visade mera öppet än tidigare sina politiska sympatier. Ortens äldsta tidning representerade de redan etablerade med konservativ läggning. Senare startade pressorgan blev politiskt mera liberala med utvidgning av rösträtten som huvudintresse vid denna tid. Ägarna till pressorganen bestämde själva den

TIDNINGSMAKT OCH POLITISKA ORGANISATIONER

politiska kursen och vilka partiåsikter som skulle stödjas. Tidningsföretagen fungerade på marknaden som andra företag och var inte ekonomiskt bundna till de politiska partierna. Eftersom de redan existerande pressorganen inte önskade företräda folkrorelsepartiernas politiska åsikter, fick socialdemokrater och bondeförbundare starta egna tidningar. För att få startkapital tvingades medlemmar och fackliga organisationer att satsa andelar i andelsföreningar, som senare förvandlades till aktiebolag, utan att tidningens bundenhet till parti och fackliga organisationer bröts.

Under 1960-talet var dagstidningarna i stort "partitidningar" genom att de fortfarande framförde ett visst partis åsikter i politiska frågor. Då flertalet av de borgerliga tidningsorganen var privatägda, var partibundenheten, både ekonomiskt och ideologiskt, något som varje ägare själv bestämde. Den politiska inriktningen bestämde familjen Bonnier i Dagens Nyheter och i Expressen, familjen Hjärne i Göteborgs-Posten och i Göteborgs-Tidningen, familjen Sommelius i Helsingborgs Dagblad och familjen Wahlgren i SDS-koncernen.

En tidnings politiska tillhörighet märktes av ställningstaganden på ledarsidan. Många tidningar upplät och reserverade även nyhetssidorna för politiskt material från det egna partiet och närstående partier. Partitroheten på ledarsidan var stor, oavsett om den var frivillig eller partipåtvungen. Troheten ökade, ju viktigare partifrågorna ansågs vara, och under valrörelser var lojaliteten så gott som fullständig. Men det fanns undantag. Uppmärksammas var Dagens Nyheter och tidningens chefredaktör Herbert Tingstens brytning med folkpartiet på grund av partiets ställningstagande i den aktuella och ännu inte avgjorda tjänstepensionsfrågan. Detta fick sådana konsekvenser att Tingsten inte ansåg tidningen kunna rekommendera väljaren som vid tidigare val att lägga sin röst på folkpartiet i kommunalvalet 1958. Tidningsledningens ställningstagande uppskattades inte, varken av folkpartiledningen eller av ägarfamiljen Bonnier.

En del tidningars dåliga ekonomi hade resulterat i koncentration av tidningspressen och nedläggning av många tidningar på 50- och 60-talen. Även om upplagestorleken inte minskade under dessa årtionden, satte statsmakterna ändå in stödåtgärder av olika slag för att alla politiska åsikter även i fortsättningen skulle få komma till tals. Sådana åtgärder förordades framför allt av socialdemokrater och bondeförbundare. Däremot var representanter för höger- och folkpartipress mera skeptiska till utformningen.

Redan 1960 hade högerpartiet slutat att ekonomiskt stödja sin parti-press, och även folkpartiet minskade markant sina tidningsbidrag 1964. Däremot fortsatte socialdemokratiska partiet och Landsorganisationen att ge den socialdemokratiska pressen subventioner, men dessa tidningsorgan ingick i partiorganisationen på ett helt annat sätt än de borgerliga partiernas pressorgan. Annonsörerna hade inte samma intresse för de socialdemokra-

PRESS OCH PARTIPOLITIK

tiska tidningarna, eftersom dessa var partianslutna och fortfarande vid denna tid ansågs ha relativt köpsvaga läsare. Tidningsbranschen var som helhet trots vissa problem ganska expansiv under 1960-talet. Som exempel ökade Aftonbladet och Expressen kraftigt sina upplagor under 1960-talets början.³⁵

Avslutande kommentar

Den översikt som givits i detta kapitel visar att tidningar fram till 1960-talets början var tämligen följsamma gentemot respektive parti. Konflikten mellan Tingsten och folkpartiets ledning inför valet 1958 blev så uppmärksammas just därför att den bröt mot det vanliga mönstret. Härmed har en bakgrund givits till SDS-koncernens alltmer markerade självständighet getemot högerpartiet under 1960-talet. Familjen Wahlgren kom att visa på en annan möjlighet att tidningsmän sökte ta ledning över politiska organisationer. En viss föregångare fanns i detta avseende i Helsingborg under 1930-talet och i början av 1940-talet med familjen Sommelius, Helsingborgs Dagblad och Medborgarförbundet.

